

A budai Vár 1848. március 15-én

1848 tavaszának forradalmi véres összecsapások eredményeként győztek. Így volt ez Párizsban, Bécsben — de hasonlóan történt a magyar forradalmat követően Berlinben, Milánóban és Velencében is. Ez alól egyedül Pest-Buda volt kivétel, ahol nem került sor a helyőrséggel való összeütközésre. Igaz, itt nem vettek részt a tüntetők sorában titkos köztársasági szervezetek fegyveresei — akik alig várták, hogy akcióba léphessenek — mint Párizsban, a katonaság nem állta útját a népek, mint Bécsben, vagy Berlinben, s nem volt olyan feszültség az idegen hatalmat képviselő sorkatonaság és a lakosság között, mint Milánóban, vagy Velencében.

Kortársak és kései utódok előtt egyaránt nyilvánvaló, hogy a Pest-Budán lefolyt vértelen március 15-i események elsődleges magyarázata a bécsi forradalomról érkezett híradásokban keresendő. Ez zavarta meg a budai várban székelő Helytartótanácsot és az ugyancsak ott elhelyezett magyarországi katonai főparancsnokságot, a Generalkommandót. A 14-én este Bécsből érkezett hírek után — ha erre külön parancsot nem is kapott — érthető, hogy báró Lederer, a Generalkommandó vezénylő tábornoka nem kívánt összeütközést provokálni. Ezt persze a kortársak nem tudhatták előre, így megállapításunk nem esőkkenti Petőfi és eszmetársai fellépésének jelentőségét. Ezzel inkább azt kívánjuk hangsúlyozni, hogy a Pilvax ifjúságának a bécsi forradalom hírére hozott gyors döntése az azonnali fellépésről elszánt volt ugyan, de nem volt megfontolatlan. Felmérték a lélektani pillanatot, s jól látták, hogy rögtön cselekedni kell. Döntésük, hogy az országgyűlésnek szánt petíciót (a 12 pontot) és a Nemzeti dalt cenzúra nélkül nyomtatják ki, olyan program volt, amely feltételezte a tömegtámogatást, de az adott helyzetben nem zárta ki a békés lefolyást. Így kezdődhetett el a hatóságok személtára egy olyan békés tüntetés, amely elindította egy méreteiben gyorsan veszélyessé váló és feltartóztatathatlan népmozgalomnak.

A 130 évvel ezelőtt lezajlott szerdai napnak, 1848. március 15-ének a története a szemtanúk és kutatók jóvoltából alaposan ismert. Arra azonban kevés figyelmet szoktak fordítani, hogy a pesti diákok között meglehetősen ingerült hangulat uralkodott, mivel előjárók megtiltották nekik a részvételt az ellenzék által március 19-re tervezett „reform-lakomán”. Ennek köztudott volta alkalmat adott a Helytartótanács vezetőinek, hogy 15-én délelőtt, amikor a pesti népmozgalomról értesültek, azt — akár volt tudomásuk a mozgalom komolyságáról, akár nem — a rendzavarásra mindég hajlamos diákság csínyjének tekintették. Erről tanúskodik gróf Zichy Ferencnek, a Helytartótanács ideiglenes elnökének e nap délelőttjén a Pozsonyban tartózkodó nádorhoz intézett jelentése: „Mai hírek szerint az ifjúság az egyetemivel egyesülven most (10 1/2 óra dél előtt) nagy tömegben, melyhez sok nép csatlakozik, az egyetem épülete felé menetet intéz: mi legyen tulajdonképp a tömegek célzata? még nem lehet tudni; oká azonban aligha abban nem keresendő, hogy az egyetemi Rector minden felsőbb meghagyás nélkül az egyetemi ifjúságot a lakomában részvétől... letiltotta; így talán az említett menet célzata csak az egyetemi Rector intézkedésének megsemmisítése, és talán csak annak személye elleni demonstratio...”

Túl sok ebben a levélben a „talán” és árulkodó a rektor elmarasztalása, aki meggondolatlanul, „minden felsőbb meghagyás nélkül” ingerelte fel az egyetemi diákságot, mintsem, hogy elhibessük: a helytartótanácsi urak valóban így látták délelőtti tizenegy óra körül a helyzetet, s ezért küldtek volna gyorsan, futár útján jelentést a nádornak, meg sem várva a végkifejletet. Mindenestre a jelentéssel egyidejűleg, de legkésőbb a déli órákban a Helytartótanács egy nya-

katekert fogalmazású leiratban utasította Pest és Buda előjáróit köteleességüknek „szintoly erélyre, mint más részről a mutatkozó jelenetekhez képest ildomos és előrelátó vigyázattal összhangzásban levő legjobb tapintattal teljesítésére...”, vagyis a rend fenntartására. A rendelet, amelynek soráiban ott bujkál az őszinte aggodalom, tehát Pest és Buda városának vezetőire bizza a rend fenntartását. Mivel a katonai segítséget meg sem említi, nyilvánvaló, hogy a két város tanácsa az „ildomos és előrelátó vigyázattal” történő fellépésben csak saját karhatalmi erejére, a polgárőrségre támaszkodhat. Mind a nádorhoz intézett levél, mind a nádorhoz intézett utasítás egyaránt azt mutatja, hogy fenn Budán nem mertek a népmozgalmakkal szembefordulni.

Mindez nem jelenti azt, hogy a két fővárosban tekintélyes, hétezer főt meghaladó helyőrségek teljesen télen lett volna. Lederer lovassági tábornok már a délelőtti órákban megerősítette az őrségeket és intézkedett, hogy a „tűzország” (a nagyvárosok közelében állomásozó, a rendzavarás esetén felhasználható lovasság) álljon készen. Ugyanakkor eltiltott minden katonai beavatkozást. Így történhetett, hogy a több ezres tömeg a Lederer nyomdánál (a mai Kossuth Lajos és Szép utca sarkán) háborítatlanul kényszeríthette ki a nyomdagépek lefoglalását, a 12 pont és a Nemzeti dal ki nyomtatását — miközben mindez a katonasággal tömött Károly-laktanya (ma a Fővárosi Tanács épülete) közvetlen szomszédságában zajlott le!

Petőfi naplója szerint ekkor, a sikerek láttán határozta el a délutáni népgyűlést a Nemzeti Múzeumnál. Ennek hírére Lederer komolyabb rendszabályokat fogantatott. Délután kettőkor kiadott parancsaiban a pesti löporraktár és a tüzérségi laktanya (a később hírhedtült Ujépület) őrségeinek megerősítéséről intézkedett, szigorúan utasítva azok megvédésére. Ugyanakkor az egész pesti helyőrséget készen állásra helyezte és megparancsolta, hogy a rendet minden erővel igyekezzenek fenntartani. Lederer ezekben a parancsokban azt is meghagyta, hogy fegyvert csak végső esetben, a csapatok tetleges megtámadása esetén alkalmazzanak. A tábornok egyidejűleg gondoskodott a budai vár védelméről is — bár még nem röppent fel a jelszó: „Nyitassuk meg Stancsics börtönét!” Így megerősített őrséget rendelt a hajóhidhoz, s a Várszínház mellett levő főparancsnokság közelébe pedig gránátosokat vezényelt a Generalkommando és a közeli fegyvertár védelmére. A többi katonaság természetesen Budán is — mind a tabáni laktanyában, mind a várban — készen állt a további parancsra.

Ismeretes, hogy a délután háromkor tartott népgyűlés rendben zajlott, s a pesti város házához (az Erzsébet-hídnál, kb. a mai Március 15-e tér helyén) vonuló tömeg — némi seif erőszakkal — a városi tanácsot is csatlakozásra bírta. A katonai készülékek láttán azonban így is kockázatos volt a várba vonulni. A véletlen azonban a forradalom segítségére jött: az előző napon a nádor által sietve a fővárosba küldött gróf Almásy Mór, aki nemrég érkezett meg Budára, a Helytartótanács sürgésére megjelent a pesti városházánál. Itt a nádori megbízott már kész helyzetet talált, mert a cenzúra eltörlésére, a katonaságnak az eseményekbe történő beavatkozásának eltiltására és az ítélet nélkül fogva tartott Táncsics kiszabadítására már megszülettek a határozatok és már indult a készülék a várba. Almásynak nem sikerült őket erről lebeszélhni, sem arra bírni, hogy csak egy küldöttség menjen át Budára. Ekkor, annak érdekében, hogy „a kicsapongásoknak és erőszaknak eleje vésésék” — mint később a nádornak szóló jelentésében írta — maga a gróf állott a hajóhidon át a budai várba vonuló 15—20 ezer főnyi tömeg élére. Ha a Helytartótanács korábban gondolt is arra, hogy bezárja a vár kapuit, most azt csak az addig békés nép ha-

ragjának provokálása árán tehetne volna. Ha pedig már ismerték a bécsi forradalom eseményeit, ahol megkísérelték, hogy a Burg kapuit bezárják, úgy annak példája sem volt biztató...

Nem szükséges, hogy Pulszky Ferenc emlékezéseit elfogadjuk, miszerint a Helytartótanács urai a vár faláról letekintve attól féltek, hogy a még mindig szakadó esőben ernyők alatt közeledő sokszerezes tömeg fel van fegyverezve. Feltehetően megfelelő információval rendelkeztek. De a helyzet így is felettébb nyugtalanító volt, mert nem lehetett tudni, hogy a tömeg, ha bejutott a várba, hogyan fog viselkedni. Ez magyarázza Petőfi sorait: „A nagyméltóságú helytartó tanács sápadt vala és reszketni méltóztatott... A Tabán felől, a Fehérvári kapun át érkező nép egyébként ellenkezés nélkül vette tudomásul, hogy jobbfelé, a Szent György tér felé gránátosok zárták el a főparancsnoksághoz és a fegyvertárhoz vezető utat. Célja a Helytartótanács épülete volt, hová balfelé, az Uri és az Országház utcán keresztül lehetett eljutni, mert azok végében volt a két utcára nyíló hatalmas épület (ahol ma az akadémiai intézetek vannak). Itt azután az udvarra benyomult tömeg hamarosan tanúja lehetett követelési teljesítésének, s a kiszabadított Táncsicsal diadalmenetben tért vissza Pestre. A Helytartótanács pedig az esti órákban megkönnyebbülten jelentette a nádornak, hogy a nép „kérelmét” tekintettel „a fenforgó körülményekre meg nem tagadhatta; mire a néptömeg rendben Pestre visszatért, a közbátorság a legkevésbé sem veszélyeztetvén”.

A katonaság tehát nem avatkozott a fejleményekbe, került az összeütközést és a Helytartótanács utasítására kiadta a várban általa őrzött Táncsicsot. Mindez elsősorban a bécsi forradalom által kiváltott döbbenetnek köszönhető és természetesen annak is, hogy a felvonulók sem provokálták a katonaságot. Meg kell azonban még azt jegyeznünk, hogy Lederernek gondolnia kellett arra is, hogy a főváros zömében olasz és részben magyar helyőrsége — ha erőszakos fellépésre kerülne a sor — megtagadná a parancsot. Erre az eshetőségre figyelmeztet egy kortársi levél, amely szerint március 16-án este a Károly-laktanya olasz katonasága is kivette részét a forradalom ünnepléséből: éljen és evviva kiáltások mellett olasz dalokat énekeltek és „mint a bezárt, s ketrecben levő oroszlan úgy tetszett bömbölyésük”. Tiszteik pedig — tudósít a levél — Lederernek „kinyilatkoztatták, hogy ők nem állhatnak jót embereikért ha fegyverre kerülne a sor, mert őket lőnék le legelőször is, s ez után a magyarokkal tartanának...”

Urban Aladár